Archetype

Βασίλειος Κουρεμένος, Αρχιτέκτων

Archetype team - 30/01/2019

Βιβλιοπαρουσίαση

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ, ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ
Συγγραφέας: Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ
Ακαδημία Αθηνών – Εκδόσεις Καπόν, 2017
Σχήμα: 24,5×29,5 εκ.
Σελίδες: 600
Εικόνες έγχρωμες: 421 φωτογραφίες, 2 χάρτες και 25 μικρές φωτογραφίες στην εργογραφία
Βιβλιοδεσία: πανόδετο

ISBN: 978-960-404-321-7

Γλώσσα: ελληνική με περιλήψεις στα αγγλικά και γαλλικά

Ο Βασίλειος Κουρεμένος (1875-1957) ανήκει στους πλέον καταρτισμένους και διεθνώς αναγνωρισμένους Έλληνες αρχιτέκτονες της εποχής του. Μολονότι υπήρξε ταλαντούχος καλλιτέχνης, διακεκριμένος επαγγελματίας, καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, ιδρυτικό μέλος και ευεργέτης της Ακαδημίας Αθηνών, το έργο του παρέμενε ουσιαστικά άγνωστο όχι μόνο στο ευρύτερο κοινό αλλά και στους ειδικούς.

Η πραγματεία *Βασίλειος Κουρεμένος, Αρχιτέκτων*, είναι καρπός πολυετούς αρχειακής και επιτόπιας έρευνας της συγγραφέως σε τρεις χώρες στις οποίες διαμορφώθηκε και έδρασε ο αρχιτέκτων — την Ελλάδα, τη Γαλλία και την Τουρκία. Προλογίζεται από τους ακαδημαϊκούς Νίκο Βαλσαμάκη και Παναγιώτη Λ. Βοκοτόπουλο και διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Το πρώτο τεκμηριώνει τη συναρπαστική πορεία του Βορειοηπειρώτη αρχιτέκτονα από τη γενέτειρά του –το χωριό Βουλιαράτες– στο Παρίσι όπου σπούδασε και άρχισε την επαγγελματική σταδιοδρομία του, την Κωνσταντινούπολη (1910-1915 και 1918-1919), την Αθήνα (1915-1918), την Αδριανούπολη (1920-1922) και, τέλος, την Αθήνα (1922-1957). Αναδεικνύει επίσης την αξία της μεταρρυθμιστικής αρχιτεκτονικής του Κουρεμένου, η οποία εναρμονίζει τον εκσυγχρονισμό με την παράδοση του κλασικισμού και το πνεύμα του τόπου.

Σαράντα τρία επιλεγμένα έργα του αρχιτέκτονα —κτήρια και μελέτες— παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά και πλούσια εικονογράφηση στις δύο ενότητες του δεύτερου μέρους. Το τρίτο μέρος της πραγματείας περιλαμβάνει εικονογραφημένο διάγραμμα ζωής και έργου του αρχιτέκτονα, δύο χάρτες με τη θέση των κτηρίων και μελετών του, εργογραφία, βιβλιογραφία, το πεντάστηλο χρονολόγιο στο οποίο γεγονότα της ζωής και της σταδιοδρομίας του Κουρεμένου συσχετίζονται χρονολογικά με γεγονότα της ελληνικής και δυτικής αρχιτεκτονικής και γεγονότα της ελληνικής και παγκόσμιας ιστορίας, τις πηγές εικονογράφησης, τα ευρετήρια ονομάτων και θεμάτων και περιλήψεις της πραγματείας στα αγγλικά και γαλλικά.

Περίληψη
Ο Βασίλειος Κουρεμένος (Βουλιαράτες 1875 – Αθήνα 1957) ανήκει στις κορυφαίες μορφές της ελληνικής αρχιτεκτονικής του πρώτου μισού του 20ού αιώνα χάρη στο πολυσχιδές έργο και την ισχυρή προσωπικότητά του. Ήταν απόφοιτος της École nationale et spéciale des beaux-arts (ΕΝΣΒΑ, 1904)–, αυθεντικός δημιουργός εντός και εκτός ελληνικών συνόρων, ασυμβίβαστος καθηγητής αρχιτεκτονικών συνθέσεων στη Σχολή Αρχιτεκτόνων-Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (1925-1928), ιδρυτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών (1926) και, από το 1930, αντεπιστέλλον μέλος της Société centrale des architectes français, της σημερινής Académie d’Architecture.

Ως συνεχιστής της παράδοσης των Ηπειρωτών ευεργετών και ένθερμος οπαδός της αξιοκρατίας, ο Κουρεμένος κληροδότησε το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του σε δύο ανώτατα πνευματικά ιδρύματα:

στην Ακαδημία Αθηνών για τη χορήγηση υποτροφιών σε ταλαντούχους νέους που θα ήθελαν να ακολουθήσουν σπουδές αρχιτεκτονικής ή καλών τεχνών ή μουσικής στη Γαλλία, καθώς και στην Société Centrale des Architectes Français για την οικονομική ενίσχυση επιλεγμένων σπουδαστών της παρισινής École des Beaux-Arts, γαλλικής, ελληνικής ή ηπειρωτικής καταγωγής.

Και όμως, αυτός ο κοσμοπολίτης πατριώτης παραμένει υποτιμημένος στην ιστορία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Στο προσκήνιο τον έφερε η πρόσφατη διαμάχη σχετικά με την κατεδάφιση της πολυκατοικίας του στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου 17 (1933), λόγω της γειτνίασής της με το νέο Μουσείο της Ακρόπολης, η οποία τελικά απετράπη. Οι βασικοί λόγοι του περιορισμένου ενδιαφέροντος των νεότερων ιστορικών, θεωρητικών και κριτικών της αρχιτεκτονικής για τον Βασίλειο Κουρεμένο είναι τρεις. Η γεωγραφική διασπορά του έργου που σχεδίασε ή πραγματοποίησε στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες –Γαλλία, Ιρλανδία, Κωνσταντινούπολη, Η.Π.Α.– και η απώλεια του μεγαλύτερου μέρους των σχεδίων του αποτελούν τον προφανέστερο λόγο. Ο ουσιαστικότερος όμως λόγος είναι η προκατάληψη των Ελλήνων αρχιτεκτόνων εναντίον της École des beaux-arts του Παρισιού, μια προκατάληψη ιδιαίτερα έντονη στην περίπτωση των καθηγητών και αποφοίτων του Πολυτεχνείου της Αθήνας. Επιπλέον, τα μετριοπαθώς νεωτερικά ή μεταρρυθμιστικά ρεύματα στα οποία ανήκουν τα έργα του Κουρεμένου —ο εκλεκτικισμός, ο αφαιρετικός κλασικισμός και η art déco— δεν έχουν επαρκώς μελετηθεί στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς. Έτσι, στην αρχιτεκτονική ιστοριογραφία του 20ού αιώνα υποβαθμίζονται από τον αβαγκαρντισμό (ριζοσπαστική νεωτερικότητα) και τα κυρίαρχα ρεύματά του — art nouveau, φουτουρισμό, φονξιοναλισμό, πουρισμό, διεθνή μοντερνισμό, μεταμοντερνισμό κ.ο.κ.

Η πραγματεία αυτή επιδιώκει να συμβάλει στην απάντηση του ακόλουθου ερωτήματος: πόσο σημαντικός αρχιτέκτων υπήρξε ο Κουρεμένος και ποια η αξία της κληρονομιάς του με ελληνικά και ευρωπαϊκά κριτήρια; Καρπός πολυετούς αρχειακής και επιτόπιας έρευνας σε τρεις χώρες στις οποίες διαμορφώθηκε και έδρασε ο αρχιτέκτων —την Ελλάδα, τη Γαλλία και την Τουρκία—, το βιβλίο διαρθρώνεται σε τρία μέρη.

Το πρώτο μέρος έχει τίτλο «Βασίλειος Κουρεμένος. Η διαδρομή και το έργο του». Σε αυτό τεκμηριώνεται η συναρπαστική πορεία του Βορειοηπειρώτη αρχιτέκτονα από τη γενέτειρά του –το χωριό Βουλιαράτες– στο Παρίσι όπου σπούδασε (1892/3-1904) και άρχισε την επαγγελματική σταδιοδρομία του (1904-1910), η οποία συνεχίστηκε στην Κωνσταντινούπολη (1910-1915, 1918-1919), την Αθήνα (1915-1918), την Αδριανούπολη (1920-1922) και ολοκληρώθηκε στην Ελλάδα με έδρα την Αθήνα (1922-1957). Η παιδεία, η επαγγελματική κατάρτιση, οι απόψεις και το έργο του Κουρεμένου, το οποίο προσεγγίζεται κατά περιόδους με αναφορές στο ιστορικό πλαίσιο και τα ρεύματα της εποχής, αποκαλύπτουν ότι επρόκειτο για αρχιτέκτονα ικανό να εναρμονίζει τον εκσυγχρονισμό με την παράδοση του κλασικισμού και το πνεύμα του τόπου. Η διαχρονική αξία του μεταρρυθμιστικού έργου του Κουρεμένου επιβεβαιώνεται και από την αντοχή του στον χρόνο. Τα περισσότερα κτήριά του κατοικούνται άνετα μέχρι σήμερα και αρκετά έχουν χαρακτηριστεί διατηρητέα μνημεία. Στο πρώτο μέρος σκιαγραφείται επίσης η προσωπικότητα και η πατριωτική – ανθρωπιστική δράση του αρχιτέκτονα από το 1918 έως το 1922. Τεκμηριώνεται επίσης η επιρροή του Κουρεμένου στην αρχιτεκτονική παιδεία και πράξη. Διακεκριμένοι Έλληνες αρχιτέκτονες των δεκαετιών του ’30, ’50 και ’60 υπήρξαν μαθητές του στο Πολυτεχνείο, εργάστηκαν στο γραφείο του και μετεκπαιδεύτηκαν στο εξωτερικό, όπως ο Κυπριανός Μπίρης (1907-1990) στο Μόναχο ή ο Δημήτρης Τριποδάκης (1907-1988) και ο Κίμων Λάσκαρις (1905-1978) στην παρισινή École des beaux-arts. Με την παρότρυνση και συχνά με την οικονομική στήριξή του σπούδασαν στην ENSBA του Παρισιού ορισμένοι από τους πρωταγωνιστές της αθηναϊκής αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου. Σε αυτούς ανήκουν οι Λεωνίδας Μπόνης (1896-1963) και Μανώλης Λαζαρίδης (1894-1961), οι οποίοι θα καθοδηγήσουν τα πρώτα βήματα των γαλλοσπουδασμένων μοντερνιστών της δεκαετίας του ’60 Τάκη Ζενέτου (1926-1977), Μαργαρίτη Αποστολίδη (1922-2005) και Νίκου Π. Χατζημιχάλη (1923-1986).

Τα κτήρια και οι μελέτες του Κουρεμένου παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά και πλούσια εικονογράφηση στις δύο ενότητες του δεύτερου μέρους. Η πρώτη και μεγαλύτερη ενότητα του δεύτερου μέρους περιλαμβάνει τριάντα πέντε επιλεγμένα κτήρια, μνημεία και μελέτες διαφόρων κατηγοριών του Κουρεμένου: έξι πολυκατοικίες, επτά μονοκατοικίες, μία διπλοκατοικία, δύο εξοχικές κατοικίες, δύο Τράπεζες, τρία μνημεία, ένα σχολείο, ένα δημόσιο κτήριο, τρία κοινωφελή δημοτικά κτήρια, δύο εμπορικά κτήρια, μία καπναποθήκη, τις ανεκτέλεστες μελέτες δύο μνημείων, του Σιδηροδρομικού Σταθμού Θεσσαλονίκης, ενός κτηρίου της Ακαδημίας Αθηνών και του κήπου της και ενός ναού και, τέλος, τα σχέδια του ναού της Παρηγορήτισσας Άρτας. Στη δεύτερη ενότητα παρουσιάζονται έξι ταφικά μνημεία του Κουρεμένου. Η παρουσίαση είναι

αναλυτική και, στον βαθμό που το επιτρέπουν τα τεκμήρια, ερμηνευτική βασικών πτυχών των έργων: του προφίλ των εργοδοτών του Κουρεμένου˙ των κτηριολογικών λύσεών του θεωρούμενων από λειτουργική, τυπολογική και μορφολογική άποψη˙ της σχέσης των έργων με το περιβάλλον τους, τις τεχνικές και οικονομικές δυνατότητες, τα ιστορικά συμφραζόμενα και τα αρχιτεκτονικά ρεύματα της εποχής. Η κατοικία στις διάφορες μορφές της—αστική πολυκατοικία και μονοκατοικία, προαστιακά και εξοχικά σπίτια—, αποτελεί την πλειοψηφία των επιλεγμένων έργων, αλλά και το βασικό αντικείμενο της αρχιτεκτονικής δημιουργίας του Κουρεμένου. Αντίθετα, με εξαίρεση τα μνημεία του, σπάνια θα έχει τη δυνατότητα να ασχοληθεί με το κύριο θέμα για το οποίο τον είχαν προετοιμάσει οι σπουδές του: την αρχιτεκτονική γοήτρου του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα. Το δεύτερο μέρος της πραγματείας κλείνει με την εργογραφία του Κουρεμένου, δύο χάρτες με τη γεωγραφική θέση των έργων του και ένα εικονογραφημένο διάγραμμα της διαδρομής του.

Το τρίτο μέρος περιλαμβάνει: την εργογραφία του Κουρεμένου, δύο χάρτες με τη γεωγραφική θέση των έργων του, ένα εικονογραφημένο διάγραμμα της διαδρομής του, το χρονολόγιο, τις πηγές εικονογράφησης, τα ευρετήρια ονομάτων και θεμάτων και περιλήψεις της πραγματείας στα αγγλικά και γαλλικά. Το χρονολόγιο είναι πεντάστηλο και καλύπτει την περίοδο 1875-1957. Σε αυτό, γεγονότα της ζωής και της σταδιοδρομίας του αρχιτέκτονα συσχετίζονται χρονολογικά με γεγονότα της ελληνικής και δυτικής αρχιτεκτονικής και γεγονότα της ελληνικής και παγκόσμιας ιστορίας.

Από την πραγματεία αυτή προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα. Κληρωτός μιας μεταβατικής εποχής, ο Κουρεμένος αποτελεί ξεχωριστή περίπτωση αρχιτέκτονα της γενιάς του 1905, η οποία δοκιμάστηκε σκληρά από την παγκόσμια ιστορία και τις μεγάλες γεωπολιτικές αλλαγές στη Βαλκανική. Ό,τι πέτυχε αυτός ο μικρός το δέμας ανθρωπιστής και ιδιοφυής δημιουργός ήταν καρπός μόχθου, ισχυρής θέλησης, αισθήματος καθήκοντος απέναντι στον τόπο του και αγάπης για τους νέους. Αυτό φανερώνουν οι πολυετείς σπουδές στην École Nationale et Spéciale des Beaux-Arts, η περιπετειώδης σταδιοδρομία, το μεντορικό έργο και ο ευεργετισμός του. Αταλάντευτος στα ιδανικά του, ο αρχιτέκτων έζησε και δημιούργησε σύμφωνα με αυτά, αδιαφορώντας για την υλιστική καθημερινότητα. Ο πνευματικός ορίζοντάς του ήταν ευρύτερος από ό,τι σε άλλους εκπροσώπους της γενιάς του. Η διασταύρωση της παρισινής παιδείας του Κουρεμένου με τις βορειοηπειρωτικές του ρίζες, ενισχυμένη από τη σταδιοδρομία του σε τρεις χώρες –τη Γαλλία, την ευρωπαϊκή Τουρκία και την Ελλάδα–, καθιστούν το έργο του ενδιαφέρον παράδειγμα «παγκόσμιας αρχιτεκτονικής» που δεν έχει απολέσει την ιδιαίτερη ταυτότητα του δημιουργού της.

Η μεταρρυθμιστική αρχιτεκτονική του Κουρεμένου είναι καρπός εναρμόνισης νεωτερικότητας και παράδοσης. Διαλέγεται τόσο με το σύγχρονο πνεύμα όσο και με την ιστορία στην αναζήτηση του αρμόζοντος χαρακτήρα των κτηρίων και μνημείων του. Τις ποικίλες επιδράσεις που δέχθηκε κατορθώνει να υποτάξει στη διαμόρφωση ενός προσωπικού ύφους. Εκτός από το ταλέντο του, έχει την αναγκαία για αυτό κατάρτιση –θεωρητική και πρακτική– αλλά και βιωμένη γνώση των παραδόσεων οι οποίες τον ενέπνευσαν. Αξιοποιώντας τη συνθετική θεωρία του δασκάλου του Guadet, ανανεώνει τυπολογικά την αστική κατοικία και πολυκατοικία. Δίνει επίσης υποδειγματικές λύσεις τόσο σε νέα θέματα, όπως ήταν τότε οι τράπεζες και τα εμπορικά κτήρια, όσο και στα παραδοσιακά θέματα του ηρώου και του ταφικού μνημείου. Η μορφολογική προσέγγισή του χαρακτηρίζεται από την μετριοπαθή νεωτερικότητα των αρχιτεκτόνων της Σχολής του Παρισιού, οι οποίοι απορρίπτουν τη μιμητική αναπαραγωγή μορφών του παρελθόντος και έχουν κριτική στάση απέναντι στον ριζοσπαστικό μοντερνισμό. Αποδίδει επίσης μεγάλη σημασία στη γεωγραφική και την πολιτισμική διάσταση της αρχιτεκτονικής. Σε αυτό οφείλεται η φροντίδα του για την ένταξη των κτηρίων στο περιβάλλον τους και για τη συμβολική έκφραση.

Κατά την πενταετία 1910-1915 ο Κουρεμένος μετέχει στον εξευρωπαϊσμό της αστικής αρχιτεκτονικής στην Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα, αναπτύσσει την ποιητική προσέγγισή του στο θέμα της αρχιτεκτονικής μορφής με βασικές αρχές τη λιτότητα και την ενότητα στην ποικιλία. Στα ιδιαιτέρων απαιτήσεων έργα του, η ρυθμική οργάνωση των όψεων συνδυάζεται με τις αρμονικές αναλογίες των επί μέρους στοιχείων τους, τη μουσικότητα του χρώματος, την ποιότητα των υλικών και τον συμβολισμό του διακόσμου.

Από την οριστική εγκατάστασή του στην Αθήνα έως τα τέλη της δεκαετίας του 1930, ο Κουρεμένος θα συμβάλει στον ποιοτικό εκσυγχρονισμό της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Κρατώντας ίσες αποστάσεις από τους υπερνεωτεριστές και τους ακαδημαϊκούς ομοτέχνους του, κατορθώνει να συμφιλιώσει τη λειτουργικότητα και τον κατασκευαστικό ορθολογισμό με τον αδογμάτιστο κλασικισμό. Έτσι δημιουργεί νέα πρότυπα, τα οποία

ικανοποιούν τις ανάγκες των μεσαίων και ανώτερων τάξεων, αναβαθμίζοντας παράλληλα και το γούστο τους. Η εκλεπτυσμένη νεωτερικότητα των αστικών κτηρίων του μεταρρυθμίζει την παράδοση του αθηναϊκού νεοκλασικισμού, συνεχίζοντας το έργο δύο κορυφαίων αρχιτεκτόνων του 19ου αιώνα, του Λύσανδρου Καυταντζόγλου και του Ernst Ziller. Τα ευάριθμα κτήρια του Κουρεμένου στην ελληνική επαρχία τεκμηριώνουν την ικανότητά του να εναρμονίζει τον εκσυγχρονισμό –λειτουργικό και τεχνολογικό– με την αυτόχθονη παράδοση.

Η Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ είναι ιστορικός της αρχιτεκτονικής και ομότιμη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σπούδασε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (1962-1967) και αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Σχολής αυτής. Διετέλεσε τακτική καθηγήτρια του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου δίδαξε το μάθημα της ιστορίας της θεατρικής αρχιτεκτονικής και σκηνογραφίας.

Από το 1980 ασχολείται συστηματικά με την ιστορία της νέας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Περισσότερες από εκατό ερευνητικές και θεωρητικές μελέτες της είναι δημοσιευμένες σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά περιοδικά, σε πρακτικά συνεδρίων, εγκυκλοπαίδειες και συλλογικούς τόμους. Έχει συγγράψει και επιμεληθεί δεκατρείς επιστημονικές μονογραφίες, από τις οποίες οι σημαντικότερες είναι το δίτομο έργο Η αρχιτεκτονική του νεοελληνικού θεάτρου 1720-1940 (1994, έκδοση με χορηγία του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου και του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών, βραβείο Ακαδημίας Αθηνών), ο τόμος της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής Εταιρείας Αρχιτέκτονες του 20ού αιώνα – Μέλη της Εταιρείας (2009, Εκδόσεις Ποταμός), τα βιβλία Αριστοτέλης Ζάχος & Josef Durm. Η αλληλογραφία ενός πρωτοπόρου αρχιτέκτονα με τον μέντορά του, 1905-1914 (2013, Εκδόσεις Ποταμός), Βασίλειος Κουρερεμένος, Αρχιτέκτων (2017, Ακαδημία Αθηνών – Εκδόσεις Καπόν) και οι τέσσερις δίγλωσσες εκδόσεις (στα ελληνικά και αγγλικά): Η ιδεολογική κρίση της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής, 1827-1940 (1987), Κτίρια για δημόσια χρήση στη νεότερη Ελλάδα, 1827-1993 (1993, Παπασωτηρίου), Δοκίμια για τη νέα ελληνική αρχιτεκτονική (2001, έκδοση με χορηγία του

Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου) και Περικλής Σακελλάριος, Αρχιτέκτων (2006, σε συνεργασία με την Ελισάβετ Σακελλαρίου-Herzog). Τα Δοκίμια για τη νέα ελληνική αρχιτεκτονική τιμήθηκαν με έπαινο της Διεθνούς Ακαδημίας Αρχιτεκτονικής σε διαγωνισμό που διοργανώθηκε στο πλαίσιο της 10ης Διεθνούς Τριενάλε Αρχιτεκτονικής (Σόφια, 2003).

Το 1991 διετέλεσε αναπληρώτρια Επίτροπος της Ελλάδας στην 5η Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής στην Μπιενάλε της Βενετίας και υπεύθυνη για την έκθεση με τίτλο «Νέα Δημόσια Κτήρια των Δ. και Σ. Αντωνακάκη, Ν. Βαλσαμάκη και Α. Τομπάζη». Το 2002 επιμελήθηκε επιστημονικά και συνέταξε, σε συνεργασία με την αρχιτέκτονα Τίνα Καραπιπέρη, τα κείμενα της ελληνικής συμμετοχής στο CD-ROM με τίτλο «Η ανακάλυψη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο Παρίσι, το Λονδίνο και την Αθήνα. Εικονικές και πραγματικές διαδρομές», το οποίο πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Culture 2000» από τη γαλλική εταιρεία ARVHA, την αγγλική ATAP και την ελληνική Εταιρεία Αρχιτεκτονικών και Πολεοδομικών Μελετών «Ομάδα 80» - Σωτήρης Παπαδόπουλος (www.culture2000.tee.gr).

Από το 2005 έως το 2008 συμμετείχε σε διαβαλκανικό ερευνητικό πρόγραμμα για τη νεότερη ιστορία της Βαλκανικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας. Η μελέτη της για την ελληνική συμβολή στο IV Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής με θέμα τη «Λειτουργική Πόλη», γνωστό ως Συνέδριο της «Χάρτας των Αθηνών» (1933), δημοσιεύτηκε στον τόμο του ερευνητικού προγράμματος – CIAM IV. The Functional City– το οποίο διοργανώθηκε το 2010-2013 από τα Αρχεία Giedion του Πολυτεχνείου της Ζυρίχης και το Ίδρυμα Van Eesteren-Fluck & Van Lohuisen της Χάγης.